

TRANSLATA

(Ausztria, Innsbruck, 2011. május 12–14)

Bozsik Gyöngyvér – Seidl-Pécs Olivia

E-mail: bozsik.gyongyver@upcmail.hu – E-mail: olivia@nytud.hu

Az innsbrucki TRANSLATA konferenciát 2011. május 12–14. között rendezte meg első ízben az INTRAWI (az Innsbrucki Egyetem Fordítástudományi Intézete). A rendezvény sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy összesen negyven országból kétszázhusz résztvevő érkezett a tiroli megyeszékhelyre gyakorlatilag a világ valamennyi kontinensét képviselve.

A konferenciát az esemény időpontjában éppen 60. születésnapját ünneplő Lew Zybatow nyitotta meg. A fordítástudomány Innsbruckban iskolateremtő szerepet vállaló professzora hangsúlyozta, hogy a diszciplína a többi akadémiai tudományághoz hasonlóan védelmet és elismerést érdemelne, de sajnos még sokan nem ismerik el valódi tudományként. A TRANSLATA konferencia célkitűzései közé tartozik többek között, hogy ezen a hozzáálláson és szemléleten változtasson, amihez elengedhetetlen a tájékozott és jól felkészült szakemberek képzése, továbbá a minőségbiztosítást szolgáló kritériumrendszer és az ennek alapjait képező elmélet megszületése. Ehhez a munkához nyújthat hathatós segítséget a TRANSLATA, ahol a sokszínű témákat sokféle nyelven hallhatja a közönség, hiszen a nemzetközi gyakorlatól eltérően a szervezők eltekintettek az angol nyelv egyeduralmától, és nem kevesebb, mint hat munkanyelvet határoztak meg, az angolt, a németet, a franciát, az olaszt, az orosz, valamint a spanyolt.

Tilmann Märk professzor, az Innsbrucki Egyetem rektora röviden ismertette az 1669-ben alapított, ma Ausztria vezető egyetemének címét viselő intézmény történetét, ahol a teljes körű egyetemi oktatást biztosító ötven fakultáson jelenleg huszonnétezer hallgató folytatja tanulmányait. Az egyetem berkein belül angol, német, francia, olasz, orosz és spanyol nyelveken folyó fordító- és tolmácsolás több mint két évtizedes múltra tekint vissza. A tudományág akadémiai szintű elismertségét bizonyítja, hogy a tanszék megalakulása óta már a harmadik professzor kinevezésére is sor került.

Konrad Fuhrmann, az Európai Bizottság fordítási főigazgatója beszédében pontos számadatokkal támasztotta alá a fordítási és tolmácsolási munka szükségességét, hiszen 2010-ben összesen 1,5 millió oldalt fordítottak le a Bizottság hivatalos fordítói, míg az általában legalább három nyelven dolgozó mintegy 2700 tolmács fejenként átlagosan 153 tolmácsnapot dolgozott a tavalyi év során. A magas szintű nyelvtudás megszerzése kapcsán Fuhrmann kitért az élethosszig tartó tanulás intézményesítésére, aminek köszönhetően sok helyütt már akár az óvodától kezdve lehetőség nyílik a nyelvoktatás bevezetésére. Tekintettel arra, hogy az Unió intézményei gyakorlatilag nem tudnának megfelelően működni jól képzett nyelvi szakemberek nélkül, az Európai Bizottság

fontosnak tartja az egyetemi fordító- és tolmácsképzés minőségbiztosítását, így például életre hívta a 2009 óta működő, 54 egyetemet tömörítő *European Masters for Translation* (EMT) hálózatot. A Bizottság konferenciák rendezésével is támogatja a fordítástudomány fejlődését, így például a 2006-os rendezvényükön arra a kérdésre kerestek választ, hogy miként kellene a fordítástudománynak reagálni a globalizáció és a gépi fordítás jelentette kihívásokra. Egy dolog bizonyos: új hangokra van szükség, melyeket például a TRANSLATA konferenciához hasonló rendezvényeken lehet meghallani.

Erich Kistler professzor, a CEnT Kutatóhálózat (Cultural Encounters and Transfers) igazgatósági tagja a fordítás-tolmácsolás interkulturális beágyazottságának szükségességét hangsúlyozta. Példaként a Coca-Cola arab megjelenését, a Mecca Colát említette, melynek reklámja a „Think muslim – drink muslim” jelmondatra alapul. Ahhoz, hogy a fordítás kultúraspecifikus érzékenysége megfelelő figyelmet kapjon, olyan interdiszciplináris platformokra van szükség, mint például az Innsbrucki Fordítóképző Intézettel szorosan együttműködő CEnT (website: www.uibk.ac.at/cent). Wolfgang Pöckl professzor, az Innsbrucki Fordítóképző Intézet igazgatója a konferencia soknyelvűségét hangsúlyozandó a német mellett spanyolul, majd franciául és latinul hívta fel a hallgatóság figyelmét a hallgatói mobilitás és a multikulturalizmus jelentőségére.

A konferencia első plenáris, vitaindító szakmai előadását Juliane House (Hamburg) *Übersetzung als 'Kunst' oder Wissenschaft?* (A fordítás művészet vagy tudomány?) címmel tartotta meg. Az előadó támadta a fordítást művészeti irányzatnak tekintő régi álláspontot, ahol a fordító szociokulturális háttere, szubjektív véleménye, kreativitása került előtérbe, és a fordított célnyelvi szöveg a fordító alkotásaként nyert értelmet. Ebben az összefüggésben a fordítás a sorozatos fordítói döntések következtében a manipuláció művészeteként értelmezhető, ahol a fordítói kreativitás háttérbe szorította a szöveghűséget és az ekvivalenciát, és ahol áttetszett a szövegen a célnyelvi szöveg írójával magát egyenértékű alkotónak tartó fordító személyisége. House a „fordításművészetet” tagadó, új kognitív-nyelvészeti tudományos megközelítés elterjedését szorgalmazza, ahol a fordítások nyelv- és szöveggözpontú értelmezése válik általánossá. Ezzel összhangban House szembe helyezkedik a fordítás folyamatát megragadni vágyó intro- és retrospekciós módszerrel, melyeknél feloldhatatlan probléma, hogy a fordító nem képes „külső objektív szemlélőként” kontrollálni saját mentális folyamatait. A „fekete doboz”-ra irányuló vizsgálatok (pl. TAP) számos megválaszolatlan kérdést vetnek fel, így például, hogy a fordítók mely kognitív folyamatokat tudják egyáltalán verbalizálni, hogy mi történik a rutinszerűen végrehajtott már-már automatikus feladatokkal, hogy megváltozik-e a kognitív folyamat, ha a fordítót megfigyelik, viselkedését befolyásolja-e a megfelelni vágyás, és hogy pontosan el tudja-e mondani a fordító, hogy mit érzett, gondolt a folyamat során? Hasonlóan a TAP kutatásokkal szemben támasztott fenntartásokhoz, a fordítási folyamatok vizsgálatánál alkalmazott neuroimaging módszer hasznosságával szemben is felmerül a kétség, mivel a mesterséges körülmények miatt megkérdőjeleződik az adatok validitása.

Lew Zybatow (Innsbruck) plenáris előadása – *Translationswissenschaft: gestern – heute – morgen* (Fordítástudomány tegnap – ma – holnap) – a

tudományág történeti fejlődését összegezte. Már az ókori Egyiptom kisméretű, kettős alakos tolmácsábrázolása utalt a tolmácsok feladatára és korabeli nem túl kedvező státuszára, amit ötezer év múltán a kultúrák építését és formálását kulcsfontosságú tényezőként meghatározó túldimenzionált megítélésük váltott fel. A fordítástudományt megeremtő lipcsei iskolából kinövő különböző irányzatok képviselői eleinte még a fordítás- és tolmácsolástudomány fogalmát határozták meg, és az ekvivalencia megeremtését helyezték a középpontba (Otto Kade, Arbogast), majd az új megközelítések képviselői egyre gyakrabban új célokat is megfogalmaztak, és a fordítás fogalmát egyre szélesebb értelemben használták (Snell-Hornby 1968, Prunc, Vermeer-szkoposzelmélet). A XXI. század paradigmaváltása a forrásnyelvi szöveget teljesen háttérbe szorította (kulturális transzfer, a kommunikációs cél kiszolgálása, átvitt értelmű, utalásos ábrázolás), és ezzel eltávolodott a diszciplína eredeti célkitűzéseitől: Pym szavaival élve a jelent a „Translation without translations” (Fordítás fordítások nélkül) jellemzi. Az ideológia gyártás zsákutcájából való kikerülés reményében Zybátow alternatív javaslata, hogy a fordítástudomány mindenkor három alapvető kérdésre keresse a megfelelő választ, mégpedig arra, hogy (1) hogyan viszonyul a fordító/tolmács a forrásnyelvi szöveghez, (2) milyen eszközöket alkalmaz, milyen képességeket aktivizál a fordító/tolmács a forrásnyelvi szöveg fordítása során, (3) és hogyan hozza létre a fordító/tolmács a célnyelvi szöveget?

Zybátow előadását követően ünnepélyes keretek között adták át a professzor kollégái a születésnapja alkalmából összeállított, a Peter Lang kiadó gondozásában megjelentetett *Translation – Sprachvariation – Mehrsprachigkeit* címet viselő (Hrsg.: Sandrini, Peter; Ohnheiser, Ingeborg; Pöckl, Wolfgang) vaskos tanulmánykötetet, amelynek fejezetei a fordítás, a nyelvi variációk, valamint a soknyelvűség témakörében született írásokat foglalnak magukba.

Heidrun Gerzymisch-Arbogast professzor (Saarbrücken) plenáris előadása a fordítás területén tapasztalható multidimenzionális aspektus (*Multidimensionale Translation: Forschung, Praxis und Didaktik*) témakörével foglalkozott. Az átvitelt meghatározó transzferfolyamat során a fordító feladata a jelrendszer határai és korlátai ellenére a forrásnyelvi tartalom célnyelvi befogadó számára történő megértetése. Beszélhetünk a fordítások multidimenzionális aspektusáról rendszer szinten a lexikalizálódás kapcsán, az individuum szintjén pedig a szöveg kapcsán. Erre kitűnő példaként szolgál a professzor asszony által nagyszámú nyelvi példán keresztül bemutatott német *Heimat* szó, amelynek több eltérő jelentése jelenik meg a különböző dimenziók mentén.

A plenáris előadásokat követően számos szekció-előadás közül választhatnak a résztvevők, amelyeket az egyetem három szomszédos épületének előadóiban, termeiben rendeztek meg. A kilenc helyszínen, egymással egy időben zajló ülések tematikája követte az Innsbrucki Egyetem Fordítástudományi Intézet képzési programjának kiemelt témaköreit. A hat munkanyelven zajló előadások érintették többek között a fordítástudomány alapvető kérdéseit, a tolmácsolástudományt, az irodalmi fordítás kérdéskörét, a fordított szövegek kontextuális és kulturális beágyazottságát, az oktatás számára fontos fordítástudományi módszertanokat, az audiovizuális fordítást, a fordítástechnológiát, valamint a fordítási kompetenciát.

A nap zárásaként a résztvevők közös állófogadáson vehettek részt, amely a tiroli tartomány valamint Innsbruck városa támogatásával valósult meg. Itt mindenkinek lehetősége nyílt kötetlenebb formában is megvitatnia az elhangzott előadásokat, illetve az azokkal kapcsolatban felmerült kérdéseket.

A második konferencianap Peter Sandrini professzor (Innsbruck) *Translation und Texttechnologie* (Fordítás és szövegtechnológia) című előadásával vette kezdetét, amely egy valóban aktuális témát dolgozott fel, hiszen napjainkban a szövegtechnológiai tudás központi jelentőséggel bír a fordítók számára. Sandrini elsőként a fordítók munkáját is komolyan befolyásoló globalizáció különféle típusait ismertette, azaz a gazdasági és politikai, a kulturális és a technológiai globalizációt, továbbá a McLuhan, Appadurais és Poster közvetítette globalizációra vonatkozó elméleteket. Az előadó továbbá kifejtette, hogy a globalizált és egyben digitális világ megköveteli a közvetítői kompetencia mint egy fajta kulturális technika meglétét.

A szövegkutatás egymástól független tendenciái között jól megfér egymás mellett a strukturalista megközelítés, a kommunikáció-központú és cselekvéseméleteken alapuló kutatás, vagy a kognitív-tudományos alapokon nyugvó szövegalkotást és/vagy szövegbefogadást vizsgáló gyakorlat, vagy a sorban talán legfiatalabbnak számító szövegtechnikai elemzés. Természetesen ahhoz, hogy a szövegkutatásról lényegi diskurzust lehessen folytatni, elengedhetetlen annak tisztázása, hogy mit is tekintünk szövegnek, dokumentumnak, illetve melyek a digitális szöveg ismérvei. Ez utóbbi, azaz a szövegtechnológia elengedhetetlen alapanyaga kapcsán Sandrini a következő jellemzőket emelte ki: a digitális szöveg (1) független a vizualizálás módjától, (2) általában folyamatosan változik, előállításánál során nem keletkezik végleges termék, azaz létrejötté ciklikus folyamatnak tekinthető, és (3) a szövegek és egyes szövegrészek adatként szerveződnek és kapcsolódnak össze.

A szövegtechnológia-kutatás tárgyát azok a félig strukturált adatok jelentik, amelyek a szövegek központi területek (pl. nyelvészet, filológia, teológia, igazságügy) strukturálatlan kutatási adatai és a beszédtechnológia által földolgozott és/vagy adatbankokba rendezett strukturált adatok között helyezkednek el. Lévéen, hogy a fordítás során a kiindulási anyag és a végeredmény is egyben a szöveg, Holz-Manttari (1984) szavaival élve a fordítás nem más, mint funkcióspecifikus szövegmunka. Az alapvető definíciók ismertetése során az előadó kitért a lokalizálás – a globális információfolyamban a többnyelvűség kezelésére irányuló szolgáltatás és technológia – meghatározására is.

Az előadás utolsó részében rövid összefoglalást kaphatott a hallgatóság a szövegtechnológia szempontjából lényeges különböző többnyelvű fájlformátum (TMX, XLIFF, XML:TM) jellemzőiről és a fordításspecifikus szövegtechnológia és a fordítástechnológia ismérveiről, összetevőiről. Míg az előbbin a többnyelvű korpusznyelvészet számára a digitális szövegek konvertálását és átalakítását kell érteni metaadatok (TEI, Dublin Core, RDF, ontológiák), szövegmodellek, valamint XML-alapú formátumok alkalmazásával, addig a fordítástechnológia kulcsszavai a lokalizálás, a terminológia, az információ-kinyerés és a gépi fordítás maga.

A plenáris előadás végeztével újfent párhuzamos szekciók közül választhatnak a résztvevők a korábbiakban említett témákban. A nap során három magyar

előadó, Bakti Mária, Seidl-Péché Olívia, valamint Bózsik Gyöngyvér is beszámolhatott kutatásairól.

Bakti Mária Bóna Judittal közösen írt előadása a *Self-monitoring Processes in Simultaneous Interpreting* (Önellenőrzési folyamatok szinkrontolmácsolás közben) egy tolmácsoktatási szempontból is releváns kérdést tárgyal. A bemutatott kutatás a szinkrontolmácsolást mint olyan speciális beszédprodukción és beszédpercepción folyamatot vizsgálja, ahol a forrásnyelvi beszédpercepción és a célnyelvi beszédprodukción egyszerre történik. Az ismertetett kutatás a fonetika és a pszicholingvisztika módszereivel vizsgálja, illetve hasonlítja össze tanuló és profi tolmácsok önellenőrzési és -javítási technikáit angol–magyar irányú tolmácsolás esetében. A bemutatott vizsgálat számba vette az elkövetett formai, azaz nem tartalmi hibák, megakadások, ismétlések, újratekérések mennyiségét, valamint a hibák és javítások között eltelt időt. A hipotéziseknek megfelelően az eredmények azt igazolták, hogy mind az ellenőrzés, mind pedig a javítás technikái különböznek a gyakorló és a profi tolmácsok esetében.

Seidl-Péché Olívia a *Warum wird die Verwendung lexikalischer Kohäsionselemente bei der translatorischen Tätigkeit beeinflusst?* (Miért befolyásolja a fordítási folyamat a lexikai kohéziós elemek használatát?) című előadásában összegezte a fordítások szövegszintű (így többek között a kohéziós eszközhasználatban bekövetkező) eltolódásainak okait, majd bemutatta a HuWordNet élek mentén automatikus gépi eszközökkel az autentikus és fordított magyar szövegek korpuszán kinyert lexikai kohéziós eszközhasználati statisztikákat. A kutatás jelen eredményei több szövegfajta és nyelvpár esetében igazolták a fordítások kohéziós eszközhasználatában bekövetkező változásokra vonatkozó hipotéziseit.

Bózsik Gyöngyvér a *Translating Opera with the Eyes of the Translator, the Singer, and the Audience* (Operafordítás a fordító, az énekes és a közönség szemével) című előadásában az audiovizuális fordítás témakörébe tartozó operafordítás jellegzetességeiről és nehézségeiről számolt be angol, német, olasz és magyar nyelvű példák bemutatása segítségével, valamint bemutatta azokat a speciális szempontokat (pl. szótagszám, ritmus, intonáció, hangsúly, megfelelő magán- és mássalhangzók, a dallamíveknek megfelelő szövegstruktúra, a levegővételek helye, stb.), melyeket az operafordítónak mindenképpen szem előtt kell tartania.

A napot közös vacsora zárta az egyetemi menzán a fordítástudományi tanárszék rendezésében. Az utolsó, szombati napon a korábban ismertetett szekciókban folytak az előadások, majd Wolfgang Pöckl professzor (Innsbruck) *Literaturüberetzen in Österreich von 1918 bis heute* (Irodalmi fordítás Ausztriában 1918-tól napjainkig) című, az osztrák irodalmi fordítások modern kori történetét tárgyaló előadásával zárult a szakmai program.

Összességében elmondható, hogy bár első alkalommal rendezték meg, a háromnapos TRANSLATA konferencia sikerrel zárult, és jövőre minden bizonnyal várhatjuk a folytatást. Tekintettel a témák sokszínűségére és az előadók nagy számára, a rendezvény kifejezetten jó lehetőséget biztosít kezdő előadók számára kutatásaik bemutatására és a nemzetközi előadói gyakorlat megszerzésére, miközben az, hogy az előadók sorában a fordítástudomány klasszikus szerzői is helyet kapnak, minden, a témában érdekelt diák, szakember számára hasznossá teheti a részvételt.

SZENT JEROMOS ALAPÍTVÁNY

A MAGYAR FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZÉS TÁMOGATÁSÁÉRT

Az Alapítvány célja a magyarországi fordító- és tolmácsképzés támogatása. Ennek érdekében az Alapítvány támogatja az intézményes tolmács- és fordítóképzést, ösztöndíjjal segíti tolmács, illetve fordító szakos hallgatók tanulmányait és külföldi részképzését, támogatja tolmács és fordító oktatók továbbképzését, szakmai továbbképző tanfolyamokat szervez annak érdekében, hogy a tolmács- és fordítói munka színvonalának emelésével elősegítse Magyarország euro-atlanti integrációját, szakmai folyóiratot, illetve publikációkat jelentet meg, tudományos kutatást kezdeményez, folytat, illetve támogat, valamint szakmai kapcsolatokat kezdeményez és ápol magyarországi és külföldi társintézetekkel és szakmai szervezetekkel.

A kuratórium elnöke: dr. Klaudy Kinga

Az Alapítvány nyitott. Az Alapítványt minden magyar és külföldi magánszemély vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező társaság pénzüsszegekkel, illetve szolgáltatásokkal támogathatja.

A Szent Jeromos Alapítvány számlaszáma: 10100792-72841400-00000008
Számlavezető Bank: Budapest Bank, Királyhágó téri fiók

A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI törvény értelmében az Alapítványt támogató pénzzadományok levonhatók a személyi jövedelemadó- és társasági adóalapból.

Az Alapítvány székhelye: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Budapest 1088. Múzeum krt. 4. „F” épület 4116500/5894,
E-mail: kklaudy@ludens.elte.hu
pappjutka@ludens.elte.hu

FELHÍVÁS

1%

Felkérjük a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék hallgatóit, öregdiákjait, tanárait, lektorait és mindenkit, akit érdekel a fordítás és tolmácsolás ügye, hogy jövedelemadójuk 1%-ával támogassák Alapítványunk célkitűzéseit.

Ehhez a személyi jövedelemadó-csomagban található rendelkező nyilatkozaton a Szent Jeromos Alapítvány adószámát kell feltüntetni:

18166143-1-42

Ezúton mondunk köszönetet mindazoknak, akik 2010-ben Alapítványunkat jövedelemadójuk 1%-ával támogatták. A felajánlott összeget a fordítóképzésben részt vevő hallgatók támogatására és a „Fordítástudomány” kiadására fordítottuk.